

JAROMÍR FEBER, HELENA HREHOVÁ, PETER RUSNÁK:
**Man between Sacrum and Profanum in Russian Philosophy in 20th
Century**

Berlin: Peter Lang GmbH, Bratislava: Veda 2019, 216 s.

Autoři monografie, J. Feber, H. Hrehová, P. Rusnák, se ruské filozofii dvacátého století věnují soustavně na Filozofické fakultě Trnavské univerzity již několik let. Nicméně jejich pojetí ruské filozofie se rozšířilo. Původně pojímali ruskou filozofii v užším vymezení jako specifickou podobu filozofie, která vznikla v Rusku koncem devatenáctého století a svůj rozkvět prodělala v první polovině dvacátého století. Například N. O. Losskij (2004), autor klasického díla *Dějiny ruské filozofie*, výslovně spojuje utváření specifické ruské filozofie se snahou „systematicky rozvinout křesťanský světonázor“. Tento přístup, jehož metodologická východiska explikoval J. Feber (2007) ve studii *Metodologické poznámky nejen ke studiu ruské náboženské filozofie*, byl uplatněn například v jejich předchozí společné monografii *Sociálně-etické motivy v současnej ruskej filozofii* (Hrehová, Feber, Rusnák 2016). Úzké pojetí je vhodnější, chce-li se v historickém přístupu akcentovat svébytnost ruské filozofie jako originální etapy dějin filozofie.¹

Nicméně v nové monografii se autoři přiklonili k širšímu pojetí. V širším vymezení zahrnuje ruská filozofie veškerou filozofii, která vznikla v ruském jazykovém prostředí ve dvacátém století. Takto je pojata ruská filozofie v systematickém díle *Dějiny ruské filozofie*, které mapuje vývoj ruské filozofie od jedenáctého století po dnešek a obsahuje výklad všech významnějších filozofických směrů, které na půdě Ruska našly své vyjádření (*Istoria russoj filosofii* 2001). Širší pojetí umožnilo realizovat hlavní záměr monografie *Man between Sacrum and Profanum in Russian Philosophy in 20th Century / Člověk mezi posvátným a profánním v ruské filozofii 20. století*, kterým je snaha poukázat na alternativu materialistického a náboženského přístupu ve filozofickém poznání člověka. Ruské filozofické prostředí dvacátého století autoři vnímají jako historicky realizovaný filozofický experiment, který explikoval

¹ Tento záměr se stal leitmotivem reprezentativní kolektivní monografie *Ruská filozofie a její reflexe v Česku a na Slovensku* (2015), na které se významně podíleli rovněž J. Feber a P. Rusnák.

východiska, možnosti a dopady obou přístupů. Jednotlivé antropologické ideje vznikaly v ruské filozofii dvacátého století, ať už explicitně nebo implicitně, jako součást a vyústění střetu obou protikladných světonázorových orientací.

Nehledě na protikladný charakter obou tradicí autoři poukazují na některé společné rysy, ke kterým patří zejména to, že jsou budovány jako tradiční metafyziky, tj. jako učení odhalující konečné základy bytí a poznání, které se stávají východiskem vytváření uceleného světového názoru. To nás může vést k pochybnosti, nehledě na význam obou alternativních filozofických směrů, kdy především materialistická filozofie se v její sovětské podobě stala ve dvacátém století dějnotvorným nástrojem, jestli se vůbec jedná o relevantní způsoby současného filozofování, protože jak známo, „krize metafyziky“ tvoří vedle „smrti Boha“ společný jmenovatel současného filozofického mainstreamu. Dle mínění především pozitivisticky, analyticky a postmoderně laděných filozofů by se mělo odstraňování metafyzických reliktvů minulosti stát nedílnou součástí současného filozofického paradigmatu.

Nicméně autoři zdůvodňují aktuální relevanci ruské filozofie na základě odlišné interpretace dějin filozofie. Podle nich lze dějiny filozofie interpretovat jako postupné střídání analytických a syntetických období. V analytických obdobích rezignuje filozofie na svou světonázorovou funkci, nesnaží se na základě dosaženého vědění formulovat jednotný obraz světa a propojit ho s univerzálními hodnotami. Naopak v syntetických obdobích filozofie usiluje o vytvoření univerzálních systémů, které se pokouší porozumět světu jako celku. Syntetický charakter měla antická filozofie, naopak středověká filozofie měla analytický charakter, protože přenechala světonázorovou funkci náboženství a teologii, a sama se zaměřila jen na analýzu náboženských pravd a jejich racionální podporu. Syntetický charakter měla následně novověká filozofie. Velcí novověcí filozofové budovali světonázorové systémy, které měly nahradit náboženství jako jediný duchovní útvar univerzálně regulující život člověka. Přičemž ke středověké filozofii se stavěli vesměs kriticky. Západní filozofie dvacátého století se vrátila k analytické funkci, přičemž si ale uchovala kritickou povahu novověké filozofie. Celkovým důsledkem tohoto procesu se stalo určité světonázorové vakuum, vedoucí k možné hodnotové a především morální dezorientaci. Na rozdíl od postmoderního odmítání světonázorového diskurzu (jako diskurzu totalizujícího) chápou autoři teoretickou reflexi ruské filozofie jako naléhavé připomenutí důležitosti světonázorové funkce filozofie.

Za druhý společný rys ruské filozofie je považován její antropologický charakter. To se může jevit jako poměrně překvapivé tvrzení zejména ve vztahu k marxistické filozofii, protože v současné ruské odborné literatuře spíše panuje názor, že se problematice člověka nevěnovala. Například A. G. Myslivčenko v nové encyklopedii *Ruská filozofie* tvrdí, že skutečná filozofická antropologie vzniká až ve dvacátém prvním

století (*Russkaja filosofija: Encyklopedia 2007*, s. 620). Autoři souhlasí s názorem, že v rámci sovětské filozofie nebyla ustavena samostatná filozofická antropologie jako dílčí filozofická disciplína, ale zároveň argumentují (necháváme na posouzení čtenáře, do jaké míry přesvědčivě), že se tento fakt dá objasnit programově antropocentrickou povahou ruské materialistické filozofie, protože nejen že považovala a považuje člověka za smyslový střed světa, ale navíc odmítala a odmítá podřizovat člověka jakýmkoli hodnotám, které by člověka přesahovaly, tj. celý systém sovětské filozofie byl ve skutečnosti filozofickou antropologií. Explicitně se proto staví odmítavě jak vůči náboženskému, tak i vůči naturalistickému světovému názoru.

Monografie je rozdělena do tří hlavních částí. První část nabízí celkovou charakteristiku ruské filozofie dvacátého století, a následně se zaměřuje na materialistickou tradici ve filozofickém poznání člověka, ve které byly vyčleněny dvě základní tendence. První tendence, která pojímá člověka jako primárně společenského tvora, byla začleněna do tradice esenciálního neboli substančního modelu ve filozofii člověka. Druhá tendence, která primárně pojímá člověka jako praktického tvora, byla pojata jako variace existenciálního přístupu, ve kterém se prvotní antropogenní silou stává sám člověk. Za originální v prvním přístupu je považováno to, že na rozdíl od tradičních substančních přístupů není v materialistické dialektice substancí člověka Příroda nebo Bůh, ale Společnost. Originalita druhého přístupu pak spočívá v tom, že na rozdíl od existenciálních přístupů není svoboda pojímána jen jako individuální duchovní síla, ale síla praktická, tj. síla materiálně-duchovní, mající společenský charakter. Je analyzován předpoklad, že pojetí substance jako společenské substance a pojetí svobody jako praxe, umožňovalo obě tendence v rámci materialistického pojetí člověka, esenciální a existenciální, propojit v organický celek. Člověk je definován i jako nositel určité obecné rodové podstaty a zároveň jako svobodný tvor. Praxe jako tvůrčí činnost se zpředměťuje ve společenské substanci, která je takto sice subjektivním (svobodným) výtvozem člověka, ale jako zvěčnělá činnost se stává objektivní substancí člověka. Ta je však vystavena subjektivnímu působení a permanentně je dotvářena lidskou praxí.

Od materialistické filozofie, která programově rozvíjela marxistickou filozofii, se přechází k náboženské filozofii, která je vymezována jako pokus o syntézu filozofie a pravoslavného křesťanství. V ruské náboženské filozofii jsou antropologická témata nejen organickou součástí filozofie, ale explicitně vzniká filozofická antropologie jako speciální tematizace člověka. V ruské náboženské filozofii jsou vyčleněny dva antropologické přístupy: existencialismus a sofíologie. Jako určitý kompromis mezi krajnostmi existencialismu a sofíologie byla interpretována filozofie člověka S. L. Franka. Hlavním cílem Frankovy filozofie člověka je snaha dovést problémy lidské existence

(téma existenciální filozofie) k syntéze s pravou (náboženskou) metafyzikou. Vztah mezi Bohem a člověkem je řešen v souladu s ideou „boholidství“.

Ve druhé části monografie se pozornost soustřeďuje na sakrální aspekty v ruské filozofii. Pojem *sacrum* je definován jako „poznání vnímané duchovním zrakem“. Duchovnost je spojována se svobodou a mravností osoby. Kořeny náboženského přístupu v ruském myšlení jsou nacházeny ve slavjanofilské tradici devatenáctého století, v idejích P. J. Čaadajeva a V. S. Solovjova. V selektivním výběru je vyložen metafyzický realismus pěti ruských náboženských filozofů: D. S. Merežkovského, L. P. Karsavina, I. A. Il'jina, V. V. Zeňkovského a N. S. Arseňjeva. Je zdůrazňováno, že člověk jako osoba není metafyzicky a eticky uzavřen v sobě, ale naopak, jako jediná žijící bytost na zemi poznává duchovní princip a zjišťuje, že potřebuje Boha, má-li smysluplně pokračovat jeho život.

Ve třetí části je komparována antropologická a etická problematika ve filozofickém díle S. L. Franka a P. A. Florenského. Florenského a Frankova filozofie postihuje jak sakrální, tak profánní aspekt člověka, ale důraz je kladen na možnost myšlení Boha. Jejich antropologické teorie jsou interpretovány jako výjimečný pokus o vytvoření modelu interpersonálního vztahu mezi osobami, který je vertikálně vztažen k Bohu. Je formulován názor, že ruská náboženská filozofie obohacuje dějiny evropské filozofie o jedinečnou formu existenciálního myšlení.

Celkově lze vnímat monografii jako dostatečně provokativní filozofický počín, a to jak její „profánní“, tak „sakrální“ část. Provokativní se může jevit zejména snaha věcně se zabývat marxistickou filozofií, protože současný akademický způsob filozofování se konstituoval v kontextu společenského odmítnutí marxismu, a z jeho principiální negace čerpá naše dnešní akademická filozofie svou legitimitu. Nicméně zasvěcený pohled, který monografie nabízí, je přínosný pro pochopení naší filozofické minulosti, a to zejména pro mladší generaci filozofů, kteří již marxistickou (ve verzi marxismu-leninismu) filozofii v její dobové podobě nezažili.

Provokativně může působit i prezentace ruské náboženské filozofie, zejména pro ty, kteří pojmají filozofii jako součást vědeckého poznání. Pro ty se adjektivum „náboženská“ ve spojení se substantivem „filozofie“ může jevit jako zřejmé *contradictio in adjecto*. Je však možný i jiný pohled, který je realizován v ruské náboženské filozofii. Filozofický rozum a víra zde nejsou brány jako protiklady. Víra je považována za základ lidského rozumu, bez kterého by rozum ani filozofické poznání nebyly možné. Toto východisko však zásadně mění charakter filozofického poznání a vyžaduje širší pojetí rozumu, který nabourává běžně přijímané standardy vědecké racionality.

Specifickým rysem rozvoje dnešní západní filozofie je to, že deklarovanou součástí filozofického paradigmatu (někdy označovaného jako paradigma postmoderní)

je prosazování větší míry plurality a z ní vyplývající tolerance. Problém tolerance ovšem spočívá v tom, že formuluje morální požadavek akceptace názorů, které nejsou považovány za správné, protože odporují uznávaným hodnotám. Názory, se kterými souhlasíme, netolerujeme, ale sdílíme. Stává se dnes jak vztah k marxistické filozofické minulosti, tak i vztah ke snahám filozofovat ve víře prubírským kamenem tolerance? Je-li smyslem filozofie podněcovat člověka k vlastnímu přemýšlení, pak monografie *Člověk mezi profánním a sakrálním v ruské filozofii 20. století* plní svůj účel, protože tím, že nabourává mnohé stereotypy a zjednodušující klišé k přemýšlení přímo vybízí.

Jelena Petrucijová

Literatura

- FEBER, J. (2007): Metodologické poznámky nejen ke studiu ruské filozofie. *Filosofický časopis*, 55 (5), 721 – 739.
- FEBER, J. a kol. (2015): *Ruská filozofie a její reflexe v Česku a na Slovensku*. Ostrava: Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava.
- FEBER, J., HREHOVÁ, H., RUSNÁK, P. (2019): *Man between Sacrum and Profanum in Russian Philosophy in 20th Century*. Berlin: Peter Lang, Bratislava: Veda.
- HREHOVÁ, H., FEBER, J., RUSNÁK, P. (2016): *Sociálně-etické motivy v současnej ruskej filozofii*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavské univerzity v Trnavě.
- LOSSKIJ, N. (2004): *Dějiny ruské filozofie*. Velehrad – Roma: Refugium.
- MALININ, M. A. et al. (eds.) (2001): *Istoria russoj filozofii*. Moskva: Respublika.
- MALININ, M. A. (ed.) (2007): *Ruskaja filozofia: Encyklopedia*. Moskva: Algoritm.
- RUSNÁK, P. (2015): K recepcii ruskej filozofie moderny. In: *Ruská filozofie a její reflexe v Česku a na Slovensku*. Ostrava: VŠB – Technická univerzita Ostrava, 164 – 186.

Jelena Petrucijová
Filosofická fakulta
Univerzita Palackého v Olomouci
Křížkovského 512/10
779 00 Olomouc
e-mail: jelena.petrucijova@upol.cz
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2214-6038>